



‘Durf over de grens te kijken!’



Hoewel de overheid het grenslandschap graag ziet opgaan in de Europese ruimte, is het voor de ontwerper vooral einde plangebied. Als er sprake is van over de grenzen heen kijken, gaat het vaak alleen om het doortrekken van wegen of ecologische verbindingzones. Mark Eker heeft onderzoek gedaan naar grensland- schappen.

‘Het grenslandschap wordt vergeten en studies waarin dat zogenaamde randland centraal staat, zijn niet of nauwelijks te vin- den’, vertelt Eker. ‘Het randlandschap ligt er verloren bij en wordt vaak ervaren als een achterkant of als doorgangslaan. Overigens gebruiken we de term randland als we in nationaal perspectief kijken; grenslandschap omvat het grensoverschrijdende randland. Met het onderzoek wilden we in eerste in- stantie nagaan wat de overeenkomsten en verschillen zijn in de grensgebieden, waarom de grens is zoals hij is. Waarom er zoveel typerende stukken zijn. We wilden de rijk- dom van de verschillen laten zien.’

Interessant verhaal

Later is de vraag ontstaan of het ook een manier zou kunnen zijn om een ander ver- haal over Europa te vertellen. Eker: ‘De EU is vooral in de sfeer van rechten en plich- ten, milieu en economie bezig, maar de verbeelding ontbreekt. De cultuurverschillen tussen de Europese landen, komen in het grenslandschap samen. Als je weet hoe je daarmee om kunt gaan, daar een interes- sant verhaal voor hebt, heb je misschien ook een interessant verhaal voor Europa te pakken.’ De uitkomsten van het onderzoek “Grenslandschap: ontwerpend onderzoek naar het landschap in de invloedssfeer van de Nederlandse grens” levert een rijk geschakeerd beeld van het grenslandschap op en daarnaast creatieve en prikkelende ideeën voor de vorm en inrichting van het huidige landschap van de grens. Eker begon dit onderzoek – na jarenlang als landschapsarchitect en stedenbouwkundige te hebben gewerkt – omdat hij behoefte had



Scenario Gemeenschap: een deel van de Vlaamse ruimtenood wordt opgelost in Zeeuws-Vlaanderen. Vooral de kust wordt opgezocht. De Belgische kusttram wordt doorgetrokken richting Breskens. Maar ook ontstaat er een ander perspectief op wat nationaal gezien 'schaarse' landschappen zijn, zoals het Vlaamse krekenslandschap bij St Laureins. De mogelijkheid ontstaat dit als een gemeenschappelijk, regionaal landschap te conserveren en te ontwikkelen als een robuust grensoverschrijdend waterrijk gebied, waar waterrecreatie welkom is.

Illustraties: Eker & Schaap landschapsarchitectuur



In scenario Verlangen komen aan Nederlandse zijde landschappen van verlangen, die expliciet belichamen wat Vlaanderen niet is en niet heeft. Landschappen die doelbewust anders en aanvullend zijn op het Vlaamse landschap. Polder Cadzand wordt eiland Cadzand, waarheen je alleen over water kunt komen; de onthaasting en vertraging begint op de boot er naartoe. Het Nederlandse deel van het krekenslandschap wordt een krekendoolhof gericht op Vlaamse bezoekers. Met een langs de grenslijn aangescherpte contour, overduidelijk zichtbaar vanuit Vlaanderen.

aan een zoals hij het noemt "intellectuele sabbatical". Hij voerde opdrachten voor anderen uit, maar wilde ook eens op zijn eigen manier met zijn vakgebied aan de slag en meer de diepte in kunnen gaan. Cruciaal voor het slagen van het onderzoek noemt Eker – behalve de subsidie verkregen via het stimuleringsfonds voor architectuur – de samenwerking met Henk van Houtum van het Nijmegen Centre for Border Research (NCBR) van de Radboud Universiteit Nijmegen. Van Houtum heeft als sociaal-maatschappelijk expert aan het onderzoek deelgenomen.

Vervormingen

Eker is erg blij met het resultaat. 'Het rapport – later volgt wellicht een boek – kan een bron zijn van inspiratie en informatie voor degenen die met het grensgebied aan de slag willen.' De opgave bleek echter veel groter dan Eker had ingeschat, zowel in thematiek als in oppervlakte. Er bleken gaandeweg steeds meer onderwerpen te zijn die de moeite van het onderzoeken waard waren, waardoor vooral de analyse veel meer tijd in beslag nam dan vooraf ingeschat.

Eker: 'Voor het onderzoek is het hele grensgebied van Nederland geanalyseerd waarbij gekeken is naar een gebied van 20 kilometer Nederland in en 20 kilometer België

of Duitsland in. Het viel niet mee om alle kaarten en data uit dit gebied beschikbaar te krijgen en te verwerken, juist omdat het om gebieden gaat met verschillende administratieve grenzen.'

Uit de analyse kwam een paar opmerkelijke uitkomsten. Zo hadden de onderzoekers verwacht dat waarneembaar zou zijn dat de verschillen kleiner worden in het grenslandschap. De cultuurverschillen blijken echter een goede waarborg voor het in stand houden van de verschillen in het landschap. 'Verder blijkt het randland voor ieder land iets heel anders te representeren. Het Nederlandse randland is vooral een achterkant, belangrijk als periferie met rust en ruimte. In Duitsland heb je dat soort kwaliteiten op veel meer plaatsen in het land, niet alleen in het randland. Daarom zie je in het grenslandschap van Nederland veel campings, terwijl dat in Duitsland, maar ook in België veel minder het geval is (zie pag. 12). De vorm, aard en contouren van het land zijn bepalend voor wat je in het grenslandschap tegenkomt', aldus Eker.

Het blijkt ook dat het grenslandschap als periferie daadwerkelijk bestaat: 'Als er een geluidscontour wordt gelegd om de wegen, blijkt het in een zone van 4 kilometer vanaf de grens langs grote delen van onze grens (uitgezonderd Zeeland en Limburg) veel stil-

ler te zijn dan dieper Nederland in.'

Op kaarten is te zien dat watergangen heel vaak grenzen vormen. Ook zijn er op veel plaatsen interessante vervormingen in het landschap aan te wijzen als direct gevolg van de aanwezigheid van de grens. Een stad die exact bij de grens stopt, een infrastructuurbundel aan de ene kant van de grens, terwijl er aan de andere kant plaats genoeg is voor het aanleggen van routes.

Gemeenschap

In het ontwerpgedeelte van het onderzoek zijn er twee extreme scenario's bedacht – Gemeenschap en Verlangen – die de gangbare benadering van de grens en het grenslandschap ter discussie stellen. Ze bieden mogelijkheden om er op een andere manier naar te kijken en eraan te ontwerpen. In een derde scenario – Onthouding – wordt beschreven hoe de toekomst van het grenslandschap eruit zou kunnen zien bij ongewijzigde perceptie en beleid.

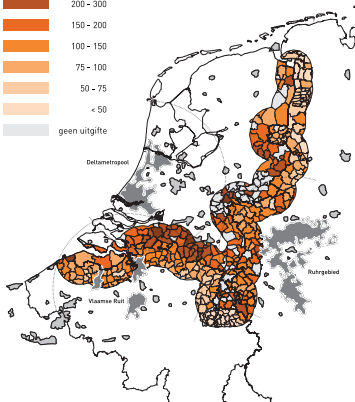
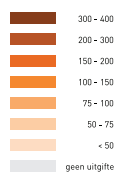
Eker legt uit: 'In de scenario's moet over de grens worden gekeken, waarbij we ons af kunnen vragen in hoeverre ons landschap dienstbaar kan zijn aan "de ander", aan de andere kant van de grens. Bij beleids- en plannenmakers is er een enorme schroom om over de grenzen heen te denken en te tekenen. Ze overschrijden daarbij het ter-

Bouwprijs, campings en stiltevlakken in de grensgebieden. Geheel rechts de stiltevlakken: hoe intenser het rood, hoe groter de stilte in een gebied.

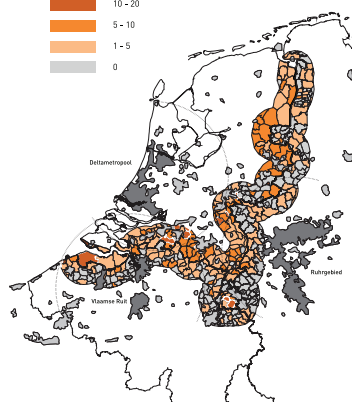
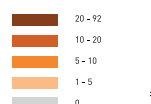
Mark Eker studeert in 1990 af als landschapsarchitect aan de Landbouwuniversiteit in Wageningen. Na een aantal jaar bij bureaus voor architectuur en stedenbouw te hebben gewerkt, start hij in 1996 samen met Joram Schaap het bureau Eker & Schaap Landschapsarchitecten. Daarnaast is hij sinds 2001 als docent verbonden aan de Academie voor Bouwkunst in Amsterdam en is hij sinds 2009 lid van de adviescommissie voor het Stimuleringsfonds voor Architectuur.



Bouwgrondprijs (2005)



Recreatie
Campings per 100 km² (200)



ritorium van de ander. Zo zou het verschil in ruimtedruk tussen de Vlaamse Randstad en het krimpende Zeeuws-Vlaanderen aanleiding moeten zijn om in de planvorming over de grenzen heen te kijken. Maar in de meeste beleidsstukken over Zeeuws-Vlaanderen worden Vlaanderen en België niet eens genoemd.'

Het scenario Gemeenschap legt de macht bij de regio in plaats van bij de centrale overheid en denkt de grens weg. Het gaat ervan uit dat planningspraktijken naar elkaar toegroeien om voorspoed te creëren die de gehele regio ten goede komt. Gemeenschap geeft in die zin letterlijk vorm aan het Europese streven naar grensoverschrijdende samenwerking. Het toont waar het echt op uit zou komen, anders dan nu waarbij grensoverschrijdende samenwerking nog steeds vooral een nationale aangelegenheid is. Hoewel er bij de toepassing van dit scenario meer kans is op nivellering, omdat er in het grenslandschap steeds meer een gemeenschappelijke beleids- en ontwerptaal zal ontstaan, zullen veel zaken er mooier en beter van worden, ook economisch gezien. Zo kunnen er bijvoorbeeld kleine (nationale) natuurgebieden grensoverschrijdend aan elkaar geschakeld worden tot veel robuustere gebieden, kunnen havens veel efficiënter taken verdelen en kan het infrastructuurnetwerk gekoppeld en geoptimaliseerd worden.

Verlangen

Het tweede scenario, Verlangen, vergroot de verschillen juist vanuit het idee dat die verschillen in hoge mate bijdragen aan het specifieke karakter van het grenslandschap. Eker: 'De specifieke kwaliteiten aan beide zijden van de grens zou je veel meer kunnen benutten. Het uitgangspunt is dat een inte-

ressant en onderscheidbaar grenslandschap gebaat is bij het aan weerszijden doen waar je goed in bent en wat je belangrijk vindt.' Er hoeft in dit scenario niet samengewerkt te worden, maar er moet wel worden gekeken naar de andere kant van de grens. Dit scenario is meer ongewis, omdat niet bekend is hoe "die andere kant" zal reageren op de ingrepen, maar juist daardoor is het interessant. Mensen gaan de verschillen vieren.

In een drietal gebieden zijn beide scenario's uitgewerkt. Zelf heeft Eker gewerkt aan het grensgebied van Zeeuws-Vlaanderen en België, terwijl andere ontwerpers hebben gewerkt aan het gebied bij Emmen-Emsland en bij Nijmegen-Kleve. Eker vertelt: 'Je kan je echter voorstellen dat er op sommige plaatsen aanleiding is om volgens het scenario Verlangen te gaan werken, terwijl je op andere plaatsen samen de tekenpen vast kan houden om volgens het scenario Gemeenschap te werk te gaan.'

Eker hoopt dat mensen dit onderzoek gaan gebruiken om problemen die ze signaleren in de grensregio te lijf te gaan met dit soort gedachten. 'Als mensen de rijkdommen die de grensgebieden bieden en het gedachtegoed uit dit onderzoek koppelen aan bijvoorbeeld de krimpproblematiek, dan worden misschien heel andere of aanvullende inzichten verkregen dan momenteel het geval is.'